

M. T. B. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Ref.}
_{Ser.} 224

Title: *Vata Raja*

Later

224

Incomplete

: <u>Vrāta</u>		: <u>Rāja</u>	: Title
:	:	:	: Author
:	:	:	: Editor
:	:	:	: Year, Vols.
:	:	:	: Publisher
224:	:	:	: Remarks

॥ सा वित्री च ममावित्री सततं ब्रह्मणः प्रिया ॥ पूजिता सिद्धिजैः सर्वैः स्त्रिभिर्मुनिग
 णैस्तथा ॥ त्रिसंध्यं देवि भक्तानां वेदनीया सि सुव्रते ॥ मया दत्ता च पूजेयं त्वं गृहाण न
 मोक्त ते ॥ सिंहं कुंकुमं चैव तां कलं च सप्तगकं ॥ तथा दद्यात्तु श्रयाणि भक्त्य सोभा
 ग्यमष्टकं ॥ सातिष्ठेच्च दिवा रात्रौ कामक्रोधविवर्जिता ॥ दिनत्रये पिकं मेव मध्याह्नि
 पूजनं ॥ ततश्चतुर्थे दिवसे यत्कार्यं तच्छृणु मे ॥ मिथुनानि चतुर्विंशत्योऽष्टादश
 एवापूजयेदस्त्रगोदानैर्भक्षणं दद्यात्तानैः ॥ अथ वागुरुमेकं वा त्रयं विधिका
 रकं ॥ सर्वलक्षणसंपन्नं सर्वशाल्यार्थधारणं ॥ वेदविद्यां तस्मान्नेत्रां तं तु विजितं
 द्रियं ॥ सपत्नीकं समभ्यर्च्य वस्त्रालंकारमंडलैः ॥ शय्यसौ पस्करं दद्यात्तु हं चैवा
 ति शोभनं ॥ अशक्तस्तु यथाशक्तास्तौ कंस्तौ कंच कल्पयेत् ॥ सा वित्री त्वं यथादे
 वि चतुर्वर्षशतायुषा ॥ सत्यव्रतं पतिं लब्ध्वा मया दत्ता तथा कुरु ॥ मया दत्ता च सा वि
 त्री ब्रह्मणः प्रतिगृह्यता ॥ मया गृहीता सा वित्री त्वया दत्ता सुखी भवे ॥ यावच्चंद्र

तय

व्रतरा-
४५७

श्रमस्य श्रमसहभर्ता सुरवी भव ॥ न्यग्रोधस्य समीपे तु गृहे वा स्तुडिलेपि वा ॥ सावित्री श्रे-
व मंत्रेण घृतहोमं तु कारयेत् ॥ पायसं जलं च तस्माद्यत्नेन सह भामिनि ॥ व्याहृत्या चैव मं-
त्रेण तिलव्रीहियवांस्तथा ॥ गुरुं च गुरुपत्नी च ततो भक्ताक्षमापयेत् ॥ धर्मराजोपमो
धातानीलः कालो तको व्ययः ॥ वैवस्वतश्चित्रगुप्तः दधोमत्युः क्षयो वटः ॥ मासिमा-
सितया खेतोर्नामभिसेचयेद्वटं ॥ न्यग्रोधं वसेलित्यतस्माद्यत्नेन सेचयेत् ॥ होमोते
दक्षिणां दद्याद्विजांश्च क्षमापयेत् ॥ भुंजीत वासरांते तु नक्तेशां त्यायत्रास्विनी ॥ अ-
र्घ्यं दद्यादरुंधत्येदृष्ट्वा चैव मणम्य च ॥ अर्घ्यमेतन्मया दत्तं फलपुष्पसमन्वितं ॥ पुत्रो-
न्नेहि स्मरवंदेहि गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते ॥ सखिभिर्ब्राह्मणेः सार्धं भुंजीत विजितेन्द्रियं
॥ एवं करो विद्यानारी व्रतमेतदनुत्तमं ॥ भ्रातरा पितरौ पुत्राः श्वशुरौ स्वजनस्तथा ॥ वि-
रायुषा स्तथारोग्या भवन्ति न वसें शयः ॥ भर्ता च सहिता साध्वी ब्रह्मलोके महीयते ॥
इति श्री स्कंदपुराणे सावित्री व्रतोद्यापनं संपूर्णं ॥ ॥ अथ आषाढपौर्णमासी गोपम-

राम
४५७

व्रतं तत्र पृजा ॥ चतुर्भुजं महाकायं जांबूनदसमप्रभं ॥ शंखचक्रगदापद्मरमागरु-
उग्रोभितं ॥ सेवितं मुनिभिर्देवैर्यक्षगंधर्वकिन्नरैः ॥ एवं विधं हरिं ध्यात्वा ततो यज-
नमारजेत् ॥ ध्यात्वा ॥ आवाहयामि देवेशं भक्तानामभयपदं ॥ स्निग्धकोमलकेशं च
मनसा वाहयेध्वरिं ॥ सहस्रशीर्षं त्यावाह ॥ सुवर्णमभिर्दिव्यै रचितं देवनिर्मितं ॥ दि-
व्यसिंहासने रुक्मजयविष्णुमसीदमे ॥ पुरुष एवेदमासनं ॥ पादोदकं स्फुरन्नेष्टुव-
र्णकलशे स्थितं ॥ गंधपुष्पाक्षतैर्मुक्तं पाद्यं मे प्रतिगृह्यतां ॥ एतावानस्येति पाद्यं ॥ अ-
ष्टद्वयं समा युक्तं स्वर्णपात्रोदकं शुभं ॥ भो भयंकर भक्तानां गणार्घ्यं जगत्यते ॥ त्रि-
पादूर्ध्वं त्यर्घ्यं ॥ कर्पूरेण समायुक्तं उग्ररीरेण सुवासितं ॥ दत्तमाचमनीयार्घ्यं नीरं स्वाकु-
रुतां विभो ॥ तस्माद्विराजन्मनीयं ॥ गंगा गोदा वरीचैव यमुना च सरस्वती ॥ नर्मदा
सिंधुकावेरीताभ्यः स्नानार्थमाहृतं ॥ यत्पुरुषेण स्नानं ॥ वस्त्रं पुष्पं समानीतं पदुसत्रे-
ण निर्मितं ॥ सुवर्णरचितं दिव्यं गृहाण त्वं सुरेश्वर ॥ तं यज्ञमिति वस्त्रं ॥ कार्पासं तु

णिध

हा ५

व्रतरा. ४५८ भिर्युक्तं ब्रह्मणानिर्मितं पुरा ॥ अनेकरत्नखचितमुपवितं गृहाण मे ॥ तस्माद्यज्ञाद्यज्ञो
 पवीतं ॥ चंदनं मलयोद्भूतं कस्तूर्यगुरुचंदनं ॥ कर्पूरेण च संयुक्तं स्त्री कुरुष्वानुलेपनं ॥
 तस्माद्यज्ञात्सर्वकुतेति गंधं ॥ रातपत्रैः कर्णिकारैश्च पक्वैर्मल्लिकादिभिः ॥ तुलसीयुक्तं
 पुष्पाणि पुरुषोत्तमे ॥ तस्मादध्वेति पुष्पं ॥ दशांगुलं धूपं सुगंधं च मनोहरं ॥ रुक्मागुरुस
 मायुक्तं धूपं देवगृहाण मे ॥ यत्पुरुषं व्यदधुर्धूपं ॥ आज्यं च वर्तिसंयुक्तं वक्रिना योजि
 तं मया ॥ दीपं गृहाण देवेश त्रेलोकतिमिराग्रहं ॥ ब्राह्मणोऽस्येति दीपं ॥ अन्नं च तुर्विधं स्वा
 दुरसोऽष्टभिः समन्वितं ॥ भक्ष्यं भोज्यं समायुक्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां ॥ वंद्यं मामनसो नै
 वेद्यं ॥ अर्चयेत् ॥ करोष्येति नमः ॥ इदं फलं ॥ पूजाफलमिति तां कलं ॥ हिरण्यगर्भेति ॥ इति
 याः यानिकानि नाभ्या आसीं ॥ प्रदक्षिणा ॥ नमोऽस्तु नंताय ॥ सप्तास्यामननमस्कार
 ॥ देवदेव जगन्नाथ गोपाक्षप्रतिपाक ॥ गोपदेव तसं त्राण गृहाण कुरु मां जलिं ॥ य
 ज्ञेन यज्ञमिति पुष्पांजलिः ॥ तद्यथा कृत्वा यनं ॥ परमान्नमिदं विष्णोः कस्य पात्रेण संयुतं ॥

राम
४५८

व्रतरा. ४५९ ब्रह्मसत्यवतो अर्घ्यमंत्रः ॥ त्वया सृष्टं जगत्सर्वं स देवा सुरमानुषं ॥ सत्यव्रतधरो देव ब्र
 ह्मरूप नमोऽस्तु ते ॥ अथ यमाय अर्घ्यं ॥ त्वं कर्मसाक्षी लोकानां शुभाशुभाविकर्तृ
 त्वा ॥ वैवस्वत गृहाणा अर्घ्यं अवैधव्यं च देहि मे ॥ गंधपुष्पैश्च नैवेद्यैः फलैः कर्पूरदीप
 कैः ॥ रक्तवस्त्रैश्च लंकारैः पूजयेद्भूतमत्सरं ॥ सावित्री प्रार्थना सावित्री ब्रह्मगायत्री
 वंद्या प्रियभाषिणी ॥ तेन सत्येन मां याहि दुःखसंसारसागरात् ॥ गौरी त्वं राची लक्ष्मी
 स्त्वं प्रचंडे चंड मंडले ॥ त्वमेव च जगन्माता मामुद्धर वरानने ॥ सौभाग्यं कुलवृद्धिं च
 देहि त्वं मम कृत्रते ॥ यन्मया दुष्कृतं सर्वं कृतं जन्मशतैरपि ॥ भस्मी भवतु तत्सर्वं अ
 वैधव्यं च देहि मे ॥ अथ ब्रह्मसत्यवतोः प्रार्थना ॥ अवियोगो यथा देवसा विद्यासहि
 तस्तव ॥ अवियोगस्तथा स्माकं भयाजन्म निजन्म नि ॥ यमप्रार्थना ॥ कर्मसाक्षी
 जगत्पूज्य सर्ववैद्य प्रसीद मे ॥ संबत्सरव्रतं सर्वं परिपूर्णं तदस्त्वमे ॥ सावित्री प्रार्थना
 ॥ सावित्री त्वं यथा देवी चतुर्वर्षशताधिकं ॥ पतिं प्राप्तासि गुणितं मम देवितया कु

वे

१३३

चो

सक्ति

तुर्धेहनि सत्तम ॥ मिथुनानि च संभोज्य षोडशानि द्विजोत्तम ॥ अर्चयित्वा तथा चार्यं स
 पत्नीकं सुसंमतं ॥ तस्मै संकल्पितं सर्वं हेमसावित्री संयुतं ॥ मंत्रेणानेन दातव्यं द्विज
 पुराण ॥ तमं ॥ सावित्री कल्पविदुषे प्रणिपत्य तथा मुने ॥ सावित्री जगतां माता सा
 वित्री जगतः पिता ॥ ममादत्ता च सावित्री ब्रह्मणः प्रतिगृह्यतां ॥ अवैधम्यं च मे नित्यं
 भयाजन्मनि जन्मनि ॥ मृता च वसते लोके ब्रह्मणा पतिना सह ॥ तत्रैव च चिरं का
 लं भुक्त्वा भोगाननुत्तमान् ॥ सावित्री नमः ॥ यामहायत्रं तं देवभक्तानारी करिष्यति ॥ भ
 तृः सासाध्वी समस्तसुखभाक् भवेत् ॥ धर्मराज नमः ॥ गौरी प्रमुग्धा वृद्धा वा अपुत्रा
 पतिवर्जिता ॥ स भर्तृकार्यं व्रतमिदं शुभं ॥ ज्येष्ठे मासि सिते पक्षे पौर्णमास्यां पति
 व्रता ॥ स्नात्वा चैव शुचिर्भूत्वा वटं ॥ सिंहे वक्तुं ददकैः ॥ सूत्रेण वेष्टयेत् प्रत्ता गंधपुष्पा
 तैः शुभैः ॥ नमो वै वसता येति श्रामयंती प्रदक्षिणी ॥ रात्रौ कुर्वीत नक्तं च अद
 मे कं समाहिता ॥ तथैव वटदक्षं च पक्षे पक्षे प्रपूजयेत् ॥ अनेनैव विधानेन कर्तव्यं

च सवति

व्रतग
४५४

विदे

मेतं वेष्टयेत् ॥ तस्योपरित्यजे देवी सावित्री ब्रह्मणा सह ॥ सावित्री सत्यं वं श्रेयं वकार्यौ शेषम
 यो शुभो ॥ यो वक्तुं च कुर्वन् चरुत्वा शेषं मयं शुभं ॥ फलैः कालोर्ध्वं देवी पूजयेत् ब्रह्मणमि
 या ॥ १२० ॥ हरिद्रांजितैश्चैव कंठसूत्रैः समर्चयेत् ॥ सखीनां कंठसूत्राणि त्रिदिनं प्रतिष्ठा
 दयेत् ॥ पकान्नाति च देयानि च देयानि नित्यमेव द्विजोत्तमान् ॥ माहात्म्यं चैव सावित्री
 श्रोतव्यं मुनिसत्तम ॥ पुराणश्रवणं कार्यं सतीनां चरितं शुभं ॥ पूजयेच्च तथा नित्यं मंत्रे
 णानेन सुव्रत ॥ सावित्री च प्रसावित्री सततं ब्रह्मणमिमां पूज्यसे देवी द्विजे मुनिग
 णैः सदा ॥ त्रिसंध्यं देवि भक्तानां वंदिता त्वं जनप्रिये ॥ सावित्री द्विजीभता सिरोभने ॥ ज
 गन्नाय स्विता देवा त्रिसंध्यं च तथा नमो ॥ श्रेष्ठे देवि त्रिलोके च त्रेतागोत्रं महेश्वरी ॥ या हि
 तं सकलं लोकं अतीमां पाहिसर्वदा ॥ रूपं देहि यशो देहि सौभाग्यं देहि मे ॥ पुत्रान् देहि धनं
 देहि सर्वदा जन्मजन्मसु ॥ यथा तेन वियोगोऽस्ति भर्त्रा सह सखी ॥ तथामे सुमहाभा
 गं कुरु त्वं जन्मजन्मनि ॥ एवं संपूजये देवी कमलासनसंस्थिता ॥ एवं दिनत्रयं नीत्वा च

तं प्रसा
वित्री
राम
४५४

पुरंजनसंवृतं॥ पितृपितामहं राज्यं समाप्तं वमहात्मना॥ सावित्री सत्यवांश्चैव परा मुदम
 वापतुः॥ जनया प्रास पुत्राणां राते वै बाहुः शालिना॥ व्रतस्यैव तु महात्म्या तस्याः पितुर
 जायते॥ पुत्राणां वरा तत्र सन्मसादाश्च यमात्रया॥ एतन्ने कथितं सर्वं व्रत महात्म्यमुत्तमं
 ॥ क्षीणायुर्जीवितो भर्ता व्रतस्यास्य प्रभावतः॥ कर्तव्यं सर्वनारीणामवै धर्मफलप्रदं॥ स
 नत्कुमारतु॥ विधानं हि देवैराव्रतस्यास्य चम्बक॥ क्रियते विधिना केन स्त्रीभिः॥ स्त्री
 पुरस्तदन॥ ईश्वरतु॥ वर्षे कं नियमं कृत्वा एकभक्तेन मानय॥ नक्ताहारेण वा विप्रभुक्ते
 प्राप्य हि जर्षभा॥ त्रिदिनं लंघयित्वा च चतुर्थे दिवसे शुभे॥ वंशया धर्मप्रदघात्रं यजयि
 त्वा सुवासिनी॥ सावित्री च प्रसावित्री गंधधूपैश्च यजयेत्॥ मियुनानियया शक्ता भो
 जयित्वा यथासुखं॥ भो हो हंतु जगद्धात्री निर्विघ्नं करु मे शुभे॥ दिनं प्रति दिनं श्रे
 ष्ठं कुर्यात्प्रोक्षसे च न॥ कृत्वा वंशमये पात्रे बालुका प्रसूमेव च॥ सप्तधान्यभर्तये पात्रं
 प्रसूमे केन हि जोत्तमं॥ प्रसूमे पात्रं शङ्खकपरिमित संख्या॥ कारयेत्कनिशाई लवस्तु पु

व्रतरा
 ४५३

गतो मिविना वयोः॥ एवं स विविधं क्रोशन्सपत्नी कोमली पतिं॥ चकारा दुःखं तं मे सत्युत्ते
 ति चासकृत्॥ अकस्मादेव राजेन्द्रो लब्धवत्कर्मही श्वरः॥ तं दृष्ट्वा परमाश्रयं वक्तुः प्रा
 ष्ठि हि जोत्तमं॥ तच्च पूर्वतदा वा कं उचुस्ते ता यसा भरणं॥ वक्तुं प्राप्या महाराजसुचितं ते
 महिमतं॥ पुत्रेण च समं योगं प्राप्य से नृपसत्तमं॥ नमस्कृत्य हि जानासि नाना वरं पितरं त
 तः॥ सावित्री च ततो ब्रह्मन्व वेदे चरणाविति॥ श्वश्रुः श्वशुरयो ब्रह्मन्सावित्री कर्मलेक्ष
 णा॥ मुनयतु॥ वरं सावित्री जानासि कारणं वरवर्णिनि॥ वृद्धस्य चक्षुषः प्राप्तेः श्वश्रुः
 श्वशुरयोः शुभे॥ सावित्री तु॥ न जानासि मुनिश्रेष्ठाश्चक्षुषः प्राप्ति कारणं॥ चिंस्तु स
 क्तमेभर्ता तेन कालव्यतिक्रमं॥ सत्यं वाच॥ अस्याः प्रभावात्स जातं द्रव्यं ते कारणं न च॥
 तत्सर्वं वंशः सावित्र्या च जं फलं॥ व्रतस्यैव तु महात्म्यं दृष्टमेतन्मया धुना॥ ईश्वरतु॥ एवं तु
 वदत कस्य तदा सत्यवतः प्रभो॥ पौराः समागतं॥ पौरा तु वुः॥ उन्निष्ठ राजशङ्खं तुल्यं स्वराज्यपा
 लय प्रभो॥ अभिषिच्य स्वराजेन्द्रं पुरे मन्त्रिपुरोदितैः॥ ईश्वरतु॥ सगत्वा राजशङ्खं तुल्यं स्व

वानु
 दतो वि

राम
 ४५३

स्तस्य आचरणं पते हितं

क्षितारो भवेति ॥ यमनु० ॥ यथा यथा भाष सिधर्मसंहितं मनोबुक्कलं रूपदं महार्थवत्
 ॥ तथा तथा मेत विभक्तिरुत्तमा वरं दृणी प्रप्रतिमं यतव्रते ॥ सावित्रीनु० ॥ नतेयवर्गः स्फुट
 तात्विनास्तुतस्तथान्येषु वरेषु मानदः ॥ वरं दृणी जीवतु सत्यवानप्यया मृताद्येव महं वि
 नापति ॥ वरोपि शतपुत्राणां ममत्वये वदतो प्रियते च मेयति ॥ वरं दृणी जीवतु सत्यवा
 नयेत वैवसत्यं वचनं भविष्यति ॥ तथेष्टुत्का तु तात्प्राज्ञात्कत्का वैवस्वतो यमः धर्मसज
 ः महष्टत्मा सावित्री मिदमब्रवीत् ॥ एष भद्रमयामुक्तो भवति कुलनंदिनी ॥ अरोगस्त्व
 वयश्चापि सिद्धार्थश्च भविष्यति ॥ चतुर्वर्षं शतं वा युस्त्वया सार्धमुपेक्ष्यति ॥ सागता व
 र्णामिष्यं रुत्वोत्सने शिरसातः ॥ प्रबुद्धस्तुततो ब्रह्मन्सत्यवानिदमब्रवीत् ॥ मया स्तु
 त्वा वरा रोहेदृष्टे ये वच भामिनी ॥ तत्सर्वं कथितं तस्या यदुत्तं सर्वमेव तत् ॥ तथा च कथि
 तं सर्वं संवादं चाह सर्वतः ॥ अस्तंगते ततः सूर्येष्मन्मे नो महीपतिः ॥ पुत्रस्यागमने को
 द्दीप्तश्चेतश्च धाती ॥ आमादाश्च मंगलं पुत्रदर्शनं कांक्षया ॥ आवयोरेधयो र्यष्टिः क

न

ब्रह्म
 ४५२
 २५५

त्स
 प्रवत्तिस्तुक्तयः ॥ तस्मात्कविशेषेण सर्वः प्रणयसिद्धिः ॥ सो ह्वात्तु पायाच्चा विविशा सोना
 मजायते ॥ यस्मात्कविशेषेण विश्वा संकुरुते जनः ॥ यमनु० ॥ नृदा हतं ते वचने यदंगनेषु
 भनत्तादकत्वदते मया श्रुतं ॥ अनेन तुष्टोस्मि विनास्तु जीवितं वरं ॥ चतुर्थं वरं यस्वगच्छ
 च ॥ सावित्रीनु० ॥ ममात्मजं सत्यवतस्तथो रसं भवेदुभाभ्यामिह मत्कुलोदहं ॥ शतं कृतानं
 बलिनां महात्मना मिमं चतुर्थं वरं यामिते वरं ॥ यमनु० ॥ शतं मुक्तानां ब लवीर्यशालिनां भ
 विष्यति प्रीतिकरं तवांले ॥ परिश्रमसेन भवेन्पात्तजे निर्वर्तदुरं हि यद्यस्त्वमागता ॥ सावि
 त्रीनु० ॥ ॥ सतां हियाशाश्वती धर्मदृष्टिः संतो हि न सीदंति न वयं यथिति ॥ सतां सद्भिर्नीफ
 लं संप्रयाति सद्भिर्भयं नानुभवति संतः ॥ संतो हि सत्येन परंपरं ति सूर्यं संतो भूमिं तपसा
 धारयति ॥ संतो गतिं भवस्य राजन्सतां मध्ये नावसीदंति संतः ॥ आर्यपुष्टमिदं व्रतं
 मिति विज्ञाय शश्वते ॥ संतः परार्थं कुर्वन्नाना वेदंते प्रति क्रिया ॥ न च प्रसादः सत्पुरु
 षेषु मोघानवायर्थो तयस्यति चाभिमानः ॥ यस्मादेतन्नियतं सत्कृत्यं तस्मात्सतो र

राम
 ४५२

॥ प्रजास्तु ये मानियमेन संयतो नियम्य वेतो नियमेन काम्यया ॥ अतो यमत्वं तव देव विश्रुतं
 निबोध मे मागिरमीरिता मया ॥ अतो हः सर्वभूतेषु कर्मणा मनसा गिरा ॥ अनुग्रहश्च दा
 ने च स ता धर्मसनातनः ॥ एवं प्रायश्चित्तो को यमनुष्ठाः शक्तिपेशजाः ॥ संतस्वयीह मित्रे
 शुद्ध्यां प्राप्तेषु कुर्वते ॥ यमनु ॥ पिपासितस्यैव यथा भवेत्यस्तथा त्वया वाक्यमिदं समी
 रितं ॥ विना पुनः सत्यवतोऽस्य जीवितं वरं दृणीष्टे ह भुभे यदीदृशे ॥ सा वित्रीनु ॥ ममान
 पत्यः पृथिवीपतिः ॥ पिता भवेद्विदुः पुत्रशतं च ओरसं ॥ कुलस्य संतानकरं च तद्रवेत्तनी
 यमेवं वरया मिते वरं ॥ यमनु ॥ कुलस्य संतानकरं स्तुवन् सर्वसंशतं सुतानां पितुरस्तु तेषु
 भे ॥ कृतेन कामेन नराधिपात्मजे अतीव दूरं हि पथस्त्वमागता ॥ सा वित्रीनु ॥ न दूरमे
 तन्मम भर्तृसन्निधौ मनो हि मे दूरतरं प्रधावति ॥ यथा ब्रजस्तेव गिरा समुन्नतं मया च
 मानं शृणु भूय मेव च ॥ विवस्वतस्त्वं तु यमप्रतापवान् ततो हि वैवस्वत उच्यते बुधैः ॥ स
 मेन धर्मेण च रंजिताः प्रजास्ततस्तवैहेश्वरधर्मराजता ॥ आत्मन्यपि न विश्वासस्ताव

प्रतरा-
४५१

वितंददासिते सम्यगनिर्दिष्टे वरं ॥ सा वित्रीनु ॥ अतस्त्वं राज्या वचांसमाश्रितो अलब्धचक्षुः श्रु
 श्रोममाश्रमे ॥ सज्जब्धचक्षुर्वलवा भवेत्तु पस्तव प्रसादा ज्वलना क संतिभः ॥ यमनु ॥ ददा
 मिते सर्वमनिर्दिष्टे वरं यथा त्वयोक्तं भविता च तन्नया ॥ तवाधुने निमिषोपलब्धये निर्वर्तग
 छ स्व न ते श्रमे भवेत् ॥ सा वित्रीनु ॥ अतः श्रमो भर्तृसमीपतो घमेयतो हि भर्ता मम सागतिर्क
 वा ॥ यतः पतिर्नैष्यति तत्र मे गतिं सुरेश भयश्च वचो निबोध मे ॥ सतां सकृत्संगतिमीसितं प
 रततः परं मित्रमिति प्रवृत्ते ॥ न चाफलं सत्पुरुषेण संगतं ततः सतां सन्निवसेत्स दागमे
 ॥ यमनु वाच ॥ मनो नु कुलं बुधबुद्धिर्वर्धनं त्वया ह मुक्तैव च नं हिता श्रयं ॥ विना पुनः सत्य
 वतो हि जीवितं वरं द्वितीयं वरं यस्वभासिनी ॥ सा वित्रीनु ॥ हतं पुरा मे श्वशुरस्य धीमतः स्वमे
 व राज्ञे सलभेत पार्थिवः ॥ न च स्वधर्मं प्रजहोत मे गुरुर्द्वितीयमेवं वरयानिते वरं ॥ यमनु
 ॥ स्वमेव राज्ञे प्रतिपत्स्यते नृपः कृतेन कामेन मयानुयात्मजे ॥ तवाधुने निमिषोपलब्धये निर्वर्तग
 निग्लानि निमिषोपलब्धये निर्वर्तग छ स्व न ते श्रमो भवेत् ॥ सा वित्रीनु ॥

५५१

राम
४५१

ततः सत्यवतः कायात्यागवध्वंसगतं ॥ अंगुष्ठमात्रं पुरुषं निश्चक्रे गोबलात् ॥
 जाकत्वं लोके भयंकरः ॥ यमनु० ॥ क्षीणा युक्तवरा रोहे भर्तृवम नस्विनी ॥ नेवाम्येन
 महवध्वायेत मे च विकीर्षितं ॥ इत्युक्त्वा पितरजस्ता भगवान् च विकीर्षितं ॥ यथावत् सर्वमा
 रणात् स क्रियार्थं प्रचक्रमे ॥ अयं हि धर्मसंयुक्तो रूपवानुपसागरः ॥ नाहं मत्पुरुषेनेतु
 मतोस्मि स्वयमागतः ॥ ततः समुद्धृतप्राणगतश्चासंहतप्रभः ॥ निर्विचित्रशरीरं तद्वत्
 वाप्रियदर्शितं ॥ यमस्तु तं तथा वध्वा प्रयोदक्षिणामुखः ॥ सावित्री चापि दुःखात्तयिममे
 वान्वगच्छत ॥ नियमव्रतसंपन्ना महाभागा यतव्रता ॥ यमनु० ॥ निवर्तगच्छ सावित्री कुरु
 धाम्योर्ध्वदेहिकं ॥ कृतं भर्तृस्त्वयानुपयं यावद्व्रतं गतं त्वया ॥ सावित्रीनु० ॥ यत्र मे नी
 यते भर्तृस्त्वयं वा तत्र गच्छति ॥ मया पितत्र गंतव्यं राक्षधर्मसनातनः ॥ तपसा गुरुहृत्सा
 च भर्तृस्ते हादृतेन च ॥ तव चैव प्रसादेन न मे प्रतिहता गतिः ॥ प्राहुः सप्तपदं मे त्रैबुधा
 स्तत्वार्यदर्शिनः ॥ मित्रतां तु परस्त्वत्किंचिद्दृष्ट्वा ॥ मितछूणु नानात्मवंतो हि वने चरन्ति
 धर्मं वपरिश्मसं च ॥ विज्ञानतो धर्ममुदाहरंति तस्मात्सतो धर्ममाहुः प्रधानं ॥ यमनु०
 निवर्ततुष्टोस्मितवानया गिरा स्वराक्षरं जने हेतुमुक्तया ॥ वरदणी धेह विनास्य जीवि

व्रतरा.
 ४५०

अस्ममध्यमे ॥ नमस्तुत्वा तु सावित्री श्वश्रुश्च सुरयो रपि ॥ सहिताराजशार्ङ्गं तेन सत्य
 वता विभो ॥ विलोक्यति भर्तारं प्राप्तकाजं मनस्विनी ॥ वने च फलितं दृष्ट्वा पुष्पितं द्रुम
 संकुलं ॥ दुमाणां चैव नामानि मृगाणां चैव भामिनी ॥ परंप्रति मृगयुया निहृदये न प्रवे
 पति ॥ तत्र गत्वा सत्यवत्स्रफला न्यादाय सत्वरं काष्ठानि च समादायैव बंधभारिकान्तरा
 ॥ काष्ठभारं क्षणात्कृत्वा वटशारवा बलं बितं ॥ वटवृक्षस्य सा साध्वी उपविष्टा महास
 ती ॥ काष्ठान्याहृत्य तस्तस्य जाता शिरसि वेदना ॥ गता तिश्च महती जा ॥ तागात्राणां
 वेद्यमुक्तदा ॥ आगत्य वृक्षसामीप्यं सावित्री मिदमब्रवीत् मम गात्रेति कं पश्चजाता
 शिरसि वेदना ॥ कंटकैर्भिद्यते भद्रं शिरो मे मूलं संमितैः ॥ उत्संगे तव मम श्रोणिषु
 मिच्छामि फलं ॥ अभिज्ञातं हि त्राणां क्षीणं समुत्कर्म नस्विनी ॥ प्राप्तं काजं मन्यमाना
 तस्य तत्रैव भामिनि ॥ सत्यवानपि स्तुतं त्वोत्संगे शिरस्तदा ॥ तावत्तत्र समागच्छतुरु
 यः ॥ कृष्णपिंगलः ॥ जाज्वल्यमानो वपुषा ददरो सासती महान् ॥ उवाच वाकं वाक्यं

राम
 ४५०

ततः सत्यवतः कायायाशवध्वंसगतं ॥ अंगुष्ठमात्रं पुरुषं निश्चक्रे ॥ मोक्षलात् ॥
 साकस्वलोके भयंकरः ॥ यमनु० ॥ क्षीणायुस्तु वरुणे हे भर्ता तव मनस्विनी ॥ नेषाम्येन
 सह बध्नामेतन्मे च विकीर्षितं ॥ इत्युक्त्वा पितरजस्ता भगवानस्य विकीर्षितं ॥ यथा वत्सर्वमा
 रम्भा तं स क्रियार्थं प्रचक्रमे ॥ अये हि धर्मसंयुक्तो रूपवानुपसागरः ॥ नाहं मत्पुरुषेर्नेतु
 मतोस्मि स्वयमागतः ॥ ततः समुद्धृतप्राणगतश्चासंहतप्रभः ॥ निर्विचष्ट शरीरं तद्वत्
 वाप्तिमदर्शितं ॥ यमस्तु तं तथा बध्ना प्रमयो दक्षिणामुखः ॥ सावित्री चापि दुःखात्तयिममे
 वान्वगच्छत ॥ नियमव्रतसंयन्ता महाभागा यतव्रता ॥ यमनु० ॥ निवर्तगच्छ सावित्री कुरु
 धास्योर्ध्वदेहिकं ॥ कृतं भर्तुस्तयानृण्यया बद्धं गतं त्वया ॥ सावित्रीनु० ॥ यत्र मे नी
 यते भर्ता स्वयं वा तत्र गच्छति ॥ मया पितत्र गतं व्यंशधर्मसनातनः ॥ तपसा गुरुव्या
 च भर्तुस्ते हास्यते न च ॥ तव चैव प्रसादेन न मे प्रतिहता गतिः ॥ प्राहुः सप्तपदं मे त्रैबुधा
 स्तत्पार्यदर्शिनः ॥ मित्रतां तु परस्त्वयि किंचिद्दद्यामि तच्छृणु नानात्मवंतो हि वने चरन्ति
 धर्मं वपरि श्रमं च ॥ विज्ञानतो धर्ममुदाहरन्ति तस्मात्सतो धर्ममाहुः प्रधानं ॥ यमनु०
 निवर्ततुष्टोस्मितवानया गिरा स्वराक्षरं जनहेतुमुक्तया ॥ वरदणी धेह विनास्य जीवि

वारं संपरिगृह्य पितृकं चैव रुकं ॥ प्रस्थितं च वनायैव सावित्री वाक्यमब्रवीत् ॥ न गंत
 व्यं वने त्वधममवाको न मानद ॥ अथ वागम्यते साधो मया सह वनं व्रज ॥ संवत्सरे ज
 ते पूर्ण आश्रमे स्मिन्मम प्रभो ॥ तद्वनं द्रष्टुमिच्छामि प्रसादे कुरु मे प्रभो ॥ सत्यवानु० ॥
 नाहं स्वतंत्रः कश्चिदपि स्वपितरो मम ॥ ताभ्यां प्रस्थापिता गच्छ मया सह शुचिस्मि
 ते ॥ एवमुक्त्वा तदाति न भर्ता साकमलेक्षणा ॥ श्वश्रुः श्वशुरयोः पौत्रो अस्मि वाद्येदम
 ब्रवीत् ॥ वने द्रष्टुं गमिष्यमि आज्ञामसंमदीयतां ॥ उवाच वचनं साध्वी वरमेकं प्रयच्छ
 मे ॥ भर्ता सह वने गंतुमेतत्वरयते मनः ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा धमत्से नेत्रवीहिदं ॥
 व्रतं कृतं त्वया भद्रे पारणं कुरु कुरु व्रते ॥ पारणां ते ततो भीरु वने गंतुं त्वमर्हसि ॥ सावि
 त्रीनु० ॥ नियमश्रुतो ॥ स्मा भर्ता त्रैवेंद्रो दये सति ॥ जाते मया प्रकर्तव्यं भोजनं ता
 तमेष्टु ॥ वनदर्शनकामोस्ति भर्ता सह ममाद्य वै ॥ न मे तत्र भवे ग्लानिर्भर्ता सह
 नराधिप ॥ इत्थं कुरु तया जाधमत्से नो मही पतिः ॥ यत्ने भिलक्षितं पुत्री त कुरु

व्रतरा
४४९

ननु॥ दृष्ट्वा धर्मराजेन्द्रफलमुलाश्रानो नृप॥ राज्यास्तु तस्मै पुनर्वन्मेना घवजीवति॥
॥ साकथं सह तो दुःखं दुहिता तव कानने ॥ अनभिज्ञा च दुःखानामित्यहं नाभिकां हति
॥ अश्वपतिरुवाच ॥ अनेन च वृत्तो भर्ता जितं त्वाराजसत्तम ॥ अनेन सह वासेस्तु तव पुत्रे
ण मानद ॥ स्वर्ग तु ल्यो महाराज भविष्यति न संशयः ॥ एवमुक्तस्तदा ते नराजाराज विंश
त्तमः ॥ तथेति सा प्रतिज्ञाय च कारो वाह मुत्तमं ॥ कृत्वा विवाहं स जेन्द्र संपूज्य विविधैर्घ
नैः ॥ अभिवाचक मत्केने जगाम नगरं प्रति ॥ सा वित्री तु पतिं लब्ध्वा इंद्रं प्राप्य राची य
था ॥ सत्यवानपि ब्रह्मसर्वे तथा यत्मा भिर्वेदितः ॥ क्रीडते तद्यनो देवो यो लोम्यामघवा नि
वृत् ॥ नारदस्य च तदा कंददये तु मनस्विनी ॥ वहेतीति यमं चक्रे व्रतस्यास्य च भामिना
॥ गणयंति दिना न्ये वनले भेदं भक्तम ॥ ज्ञात्वा तद्विवसं विष्णु भर्तुर्मरण कारण कारण
॥ व्रतं त्रिरात्रमुद्दिश्य दिवारात्रौ ॥ स्थिरा भवत ॥ ततस्त्रिरात्रं निर्वृत्य संतप्य पितृदेवता ॥ अ
त्रोते नियमं कृत्वा त्रिदिनस्य मनस्वती ॥ अस्मिन्दिने च मर्त्यं तदा सत्यवता मुने ॥ कु

राम
४४९

व्रतरा
४४८

विश्रुतः ॥ सत्यं वदं च पिता सत्यं माता प्रभाषते ॥ स्वयं सत्यं प्रभाषेत सर्वानिति तेन नृपः ॥ यथा
चाश्वाः प्रियास्तस्य अश्वेः क्रीडति मन्मथैः ॥ वित्रीपिविलिखत्यश्वान् विनाश्वस्तेन चोच्यते
॥ रूपवानगुणवाश्चैव सर्वशास्त्रविशारदः ॥ न तस्य सदृशो लोके विद्यते चेहमानवः ॥ स
र्वे गुणैश्च संयुक्तो रत्नेरिव महार्णवः ॥ एको दोषो महानासीदुणा नाकृत्यतिष्ठति ॥ संव
त्सरेण क्षीणा युद्धे हत्यां करिष्यति ॥ अश्वपतिरुवाच ॥ अन्यं वरय भद्रं ते वरं सा वित्री
गम्यता ॥ विवाहस्य तु कालो यं वर्तते शुभस्तु चने ॥ सा वित्री नृप ॥ नान्यमिच्छाम्यहं तात म
नसापि वरं प्रभो ॥ यो मया च वृत्तो भर्ता समेता न्यो भविष्यति ॥ विदित्यमनसा पूर्वज्ञा
पश्चात्समुच्चरेत् ॥ क्रियते च ततः यश्चाहु भं वा यदि वा शुभं ॥ तस्मान्मनः पुमान् सं
कथं चान्यदृणो मयं ॥ सकृज्जल्पति राजातः सकृज्जल्पति पंडिताः ॥ सकृत्कन्या प्रदी
यते त्रीण्येतानि सकृत्सकृत् ॥ यतिं मत्वा तु मे बुद्धिं विचिन्ने च कथं चन ॥ सगुणेति
गुणो वापि पूर्वः पंडित एव च ॥ दीर्घायुरथ वा त्यागुः सर्वे भर्ता मम प्रभो ॥ नान्यदृ

राम
४४८

व्रतरा०
४४९

ननु०॥ वृद्धांधश्वराजेंद्रफलमुलात्रानोनप॥ राज्यास्तु तश्च मे पुर्नैव न्येना घच जीवति॥
॥ साकथं सह तो दुःखं दुहिते तव कानने ॥ अनभिज्ञा च दुःखाना मित्यहं नाभिकां हति
॥ अश्वपतिरुवाच ॥ अनया च वृते भर्ता जानं त्या राजसत्तम ॥ अनेन सह वा सेस्तु तव पुत्रे
पमानद ॥ स्वर्ग तु ल्यो महाराज भविष्यति न संशयः ॥ एवमुक्तस्तदा ते न राजा राजर्विस
त्तमः ॥ तथेति सा प्रतिज्ञाय च कारो वा ह मुत्तमं ॥ कृत्वा विवाहं स जेंद्र सं पूज्य विविधैर्घ
नैः ॥ अभिवाद्य कर्मत्सेने जगाम नगरं प्रति ॥ सा वित्री तु पतिं लब्ध्वा इंद्रं मा प्यत्राची य
था ॥ सत्यवानपि ब्रह्मर्षे तया पत्न्या भिवंदितः ॥ क्रीडिते तद्वनो देवो यो ली म्याम घ वा नि
इव ॥ नारदस्य च तदा कां ह दये तु मनसिनी ॥ वहेती नियमं च क्रे व्रत स्या स्प च भामिनी
॥ गणयंति दिना न्ये वन ले भे ह ष म्भत्तमं ॥ ज्ञात्वा तद्विवे सं विष्णु भर्तुर्मरण कारणं
॥ व्रतं त्रिरात्रमुद्दिश्य दिवा रात्रौ ॥ स्थिरा भवत ॥ ततस्त्रिरात्रं निर्वर्त्य संतप्य पितृदेवता ॥ अ
त्रा ते नियमं कृत्वा त्रिदिनं मनस्वती ॥ अस्मिन्दिने च मर्त्यं तदा सत्यवता मुने ॥ कु

राम
४४९

स्वामात्मेः संहैवता ॥ वल्लालंकार सहिता धनरत्नेः समन्विता ॥ विसृज्य च क्षणं तत्र यावत्ति
ष्ठेति भर्तृपः ॥ तावत्तत्र समा गच्छन् नारदो भगवान्ब्रुवि ॥ संपूज्य च ततो राजा अर्घ्यमा
घ्नतं मुनिं ॥ आसने च सुखासीने पतितस्तेन भर्तुजा ॥ पूजयित्वा मुनिं राजा प्रोवाचे
दक्षिजोत्तमं ॥ याचितो ह त्वमा विप्रदशने ना घ्नारद ॥ यावदेवं देवा जाता वत्सा कमले स
णा ॥ आश्रमादागतो देवी वृक्षामा मात्मेः समन्विता ॥ अभिवाद्य पितुः पादौ वचं देसामु
निततः ॥ नारदेन तु तृष्ठां तादृष्ट्वा प्रोवाच भर्तृपः ॥ कन्येयं देवगर्भा भां किमर्थं न प्रयच्छ
सि ॥ वराय त्वं महाबाहो वरयो म्या पिसुंदरी ॥ एवमुक्तस्तदा ते न मुनिना तपसत्तम ॥ उवा
च तं मुनिं वा क्य मते नार्थं न मे धिता ॥ अगतेयं विशालाक्षी मया सं प्रो धिता सति ॥ अनया
च वृते भर्ता पृच्छत्वं मुनि सत्तम ॥ सा पृष्ट्वा ते न मुनिना तस्मै वाच छ भामिनी ॥ सा वित्री उ
॥ आश्रमे सत्यवाना म कर्मत्सेन सुतो मुने ॥ भर्तेति मनसा विप्रवृत्तो सो राजने दनः
नारद उ० ॥ कष्टं कृतं महाराज दुहिते तव मुत्तमे ॥ अजानं त्या वृते भर्ता गुणवानिति

व्रतरा
४४८

विश्रुतः॥ सत्यं वदं पिता सत्यं माता प्रभाषते॥ स्वयं सत्यं प्रभाषेत सर्वं कानि तिते न सः॥ यथा
वाग्वाः प्रियास्तस्युन्मयेः॥ कीडति मन्मथैः॥ वित्रे विविनि स्वस्य न विना स्वस्तेन चोच्यते
॥ रूपवान्गुणवान् श्रेयसर्वशास्त्रविशारदः॥ न तस्य सद्वेगलोकं विद्यते चेहमानवः॥ स
र्वे गुणैश्च संयत्नैरंते रिवं महार्णवः॥ एको दोषो महानासीदुणा नावृत्तिरिति॥ संव
त्सरेण क्षीणा युर्देहत्यागं करिष्यति॥ अश्वपतिरुवाच॥ अन्यं वरय भद्रं ते वरं सा वित्रि
गम्यतां॥ विवाहस्य तु कालो यं वर्तते शुभलोचने॥ सा वित्रि उ०॥ नान्यमिच्छाम्यहं तात म
न सापि वरं प्रभो॥ यो मया च वृतो भर्ता समेता न्यो भविष्यति॥ विविं त्य मनसा पूर्वकं वा
पश्चात्समुच्चरेत्॥ क्रियते च ततः यश्चाक्षुभं वा यदि वा शुभं॥ तस्मान्मनः पुमो संश्र
कथं वा न्यवृणोम्यहं॥ सरुजं ज्योतिरजातः सरुजं ज्योतिरिति॥ सरुजं कन्या प्रदी
यते त्रीण्येनानि सरुजं तस्मिन्॥ यतिं मत्वा तु मे बुद्धिं विचिन्तय कथं च न॥ सगुणो नि
गुणो वापि पूर्वः पंडित एव च॥ दीर्घायुरथ वा ज्योतिः सर्वे भर्ता मम प्रभो॥ नान्यं वृ

राम
४४८

वाय

पूजाविधिः॥ ततः व्रतपूजासंगता सिधार्थं ब्राह्मणाय नमः प्रदानं करिष्ये॥ फलवत्त्वात्
मायुक्तं सो नाग उच्यते॥ वंशपात्रे निधाया दौ ब्राह्मणाय ति वेदयेत्॥ इति वायने॥
इति वदसा वित्री व्रतपूजनं॥ अथ कथा॥ सनत्कुमार उ०॥ कुलस्त्रीणां व्रतं देवमहाभा
ग्यंत ये वच॥ अथै ध्वं करं स्त्रीणां पुत्रयो न प्रदाय कं ईश्वर उ०॥॥ आसीत्सही पुधमा
त्मा ज्ञानी परमधार्मिकं॥ नाम्ना चाश्रयती वैरो वेदांगपारगः॥ अनपत्यो महाबाहू स
र्वैश्वर्यसमन्वितः॥ सपत्नीकस्तपस्ते ये स माराधयते नृपः॥ सा वित्री च प्रसा वित्री जपन्ता
स्ते महामनाः॥ जहोति चैव सा वित्री भक्ता परमायुतः॥ ततस्तुष्टा तु सा वित्री सा देवी वि
जसन्तम॥ सा विग्रहवती देवी तस्य दर्शनमागता॥ भुभुवः स्वरित्ये वा च सा हस्तत्रयकम
उज्जु॥ तालु दह्या जगद्वंधा सा वित्री वनपोतमः॥ प्रणिपत्य नृपो भक्ता प्रहृष्टे नांतरा
त्मना॥ तं दृष्ट्वा पतितं भूमौ तुष्टा देवी जगाद ह॥ सा वित्री उ०॥ तुष्टा हंत वराजे इव रं व
रय सुव्रत॥ एवमुक्तस्तपाराजा प्रसन्नाता मुवाच ह॥ अश्वपति उ०॥ अनपत्यो हं

वेद

ब्रतरा० देवीपुत्रमिच्छामिश्रो भने॥ नान्यं दृष्टो मिसा वित्री पुत्रमेव जगत्सये॥ अन्यदस्ति समग्रं मे
 ४४७ हितो यच्चापि दुर्लभं॥ प्रसादात्तवदेवैशो तत्सर्वं विद्यते गृहे॥ एवमुक्त्वा तु सा देवी प्रत्युवाच
 नराधिपे॥ सा वित्री उ०॥ पुत्रस्तेनास्ति राजेऽक न्येका ते भविष्यति॥ कुलवयंतु साराजन्तु
 धरिष्यति भामिनि॥ मन्त्रास्ताराजगार्हजतस्या नाम भविष्यति॥ इत्युक्त्वा तं मुनिं श्रेष्ठं
 जानं ब्रह्मणः प्रिया॥ अंतर्धानं गता देवी संतुष्टो सो महोयति॥ ततः कतिपया हो ॥ किः
 ॥ ततः कतिपया हो भिस्तस्यारक्षी महो भुजः॥ समत्वा समजा ये तदूर्णिका ले सुवीवहे॥
 सा विष्णुतुष्ट्या दत्ता सा विष्णुजसमा तथा॥ सा वित्री तेन वरदा तस्या नाम व भवह॥ राज
 ते देवगजाभा कन्या कमललोचन॥ तां दृष्ट्वा हेमगर्भा भ्रां राजा चिंतामुपेयिवान्॥ अया
 व्यमानां च वरो रूपेणा प्रतिमा भुवि॥ तस्या रूपेण ते सर्वं सन्निरुद्धा मिही भुजः॥ ततः स
 राजा चारुयुतं कमलं दत्तं॥ पुत्री प्रदाने काले तेन च यां चेतिके चत॥ स्वयं वरेय दद्यते
 वाच पतिगुणसमन्वितं॥ मनः प्रकादकरणं श्रीलेना भिजनेन च॥ इत्युक्त्वा तां सराजं प्रोद

राम
 ४४७

ब्रतरा० यो दधिघृतं चैव शर्करामधुसंयुतं॥ पंचामृतेन स्नपनं प्रायतां परमेश्वरि॥ पंचामृतस्नानं
 ४४५ ० मंदा किन्याः समानीते हेमो भोरुहवासितं॥ सा वित्री ब्रह्मराजं च स्नानार्थं प्रतिगृह्यतां
 ॥ स्नानं॥ स्नानं तं तु मयं वस्त्रयुग्मं कार्या संभवं॥ सा वित्री वरमुक्त्वा भ्यां दत्तं ते प्रतिगृह्य
 तां वस्त्रं॥ सा वित्री सत्यवक्ता ते धर्मराज सुरेश्वर॥ सा वित्री ब्रह्मणा सार्धं उपवीतं तु गृह्य
 तां॥ उपवीतं॥ भूषणानि च दिव्यानि मुक्ताहारयुतानि च॥ त्वदर्थं मुपैकप्राणिगृहाण
 शुभलोचने॥ भूषणानि॥ कुंकुमागुरुकर्पूरकरी रोचनायुतं॥ चंदनं ते मया दत्तं सा वि
 त्री प्रतिगृह्यतां॥ चंदनं॥ अक्षताश्च सुरश्रेष्ठाः कुंकुमोक्ताः सुरोभनाः॥ मयानि वेदि
 ता भक्ता गृहाण परमेश्वरि॥ अक्षताः॥ हरिद्रा कुंकुमं चैव सिंदूरं कज्जलान्वितं॥ सो भा
 ग्यद्वयसंयुक्तं सा वित्री प्रतिगृह्यतां॥ सो भाग्यद्वयं॥ माल्यादीनि सुगंधीनि मालसा
 दीनि वै प्रभो॥ मया दत्तानि पुष्पाणि पूजार्थं प्रतिगृह्यतां॥ पुष्पाणि॥ अथांग पूजा सा
 वित्रे नमः॥ पादौ पूजयामि॥ वटप्रियायै० जंघे० कमलपत्राक्ष्यैः कटी० भूतधारिण्यै

मिस्रुष्टा॥महीधोःपृथिवीरुक्॥तदुपरिकलशंस्थाप्यः॥ओषधयंसं॥आकलशेषु०
 धावति॥कलशंनिधाय॥पंचमं॥नवसप्तमं॥निकाहिरण्यवान्कुंभेनिक्षिप्य॥तदुप
 रिंशपात्रंनिधाय॥तस्यापरिसप्तधान्यानिदृष्ट्यकृत्वाप्यानितदुपरिवस्त्रंवस्त्रोपरिका
 त्रिशुक्कपरिमितावानुकाप्रतिमां॥ब्रह्मसहसंस्थाप्यप्रजयेत्॥पलपत्रासनस्थ
 श्रवासाकायमनुमुखः॥सावित्रीतस्यकर्तव्यारामोत्संगगताया॥आदित्यवर्णध
 मजासाक्षमालाकरातया॥ध्यानं॥ब्रह्मणसहितोदेवोसावित्रीलोकमातरं॥सत्यव
 तंचसावित्रीवदेवावाहयाम्यहं॥आवाहनं॥ब्रह्मणसहसावित्रीवोत्सवत्सहितेप्रिये॥
 हेमासनगृह्यतांतुधर्मराजसुरेश्वरः॥आसनं॥गंगाजलंसमानीतपाद्यार्थब्रह्मणः
 प्रिये॥भक्त्यादत्तेधर्मराजसावित्रीप्रतिगृह्यतां॥पाद्यं॥भक्त्यासमाहृतंतोयंफलपु
 ष्यसमन्वितं॥अर्घ्यं॥गृहाणसावित्रीममसत्यवतेप्रिये॥अर्घ्यं॥सुगंधिसहकर्पूरंरु
 रभिःस्वादुशीतजं॥ब्रह्मणसहसावित्रीकुंभं॥रुषीचमनीयकं॥आचमनीये॥प

अ
 त

ब्रतरा
 ४४६

स्त्रीभिर्मुनिगणैस्तथा॥त्रिसंधं देविभक्तानां वंदनीया सुशोभने॥मया दत्ता च पूजेयं त्वं गृहा
 ण नमोस्तुते॥पुष्पांजलिं॥ततोर्घ्यं त्रयं दद्यात्॥ॐ कार्पूरं के देवी सर्वदुःखनिवारिणी॥
 देवीमातर्नमस्तुभ्यं सोभाग्यं च प्रयच्छ मे॥अर्घ्यं प्रतिव्रते महाभागे ब्राह्मणी च कृत्विस्मिते
 ॥दृढव्रते दृढमते भर्तुश्च प्रियवादिनी॥अर्घ्यं॥अवेधयं च सोभाग्यं देहित्वं प्रसुव्रते॥पु
 त्राभ्यां त्रांश्रसौरभं च गृहाण ध्येनमोस्तुते॥अर्घ्यं॥३॥सावित्री ब्रह्मगायत्री सर्वदा प्रा
 यभाषिणी॥तेन सत्येन मां पाहि दुखं सारसागरा त्वं गौरी त्वं शुचिर्गौरी त्वं प्रभा चंद्रमं
 डले॥त्वमेव च जगन्माता त्वमुधर चरान्वते॥मन्मया दुष्कृतं सर्वं कृतं जन्म शंते रधि॥भस्मी
 भवतु तत्सर्वं अवेधयं च देहि मे॥अ विरोगो यथा देवसावित्र्या सहितस्तव॥अवियोग
 स्तथास्माकं भयजुक्तं निजमनि॥इति कार्यं॥रुवा सित्यस्ततः पूज्यादिवसेदिवसे ग
 ते॥सिंदूरं कुंकुमं देवतां कलं च पवित्रकं॥तथा दद्यात्तुभ्यां भिक्षां भोज्यादिकं सदा॥मा
 हात्म्यं देवसावित्र्याः श्रोतव्यं मुनि सत्तम॥पुराणश्रवणं कार्यं सतीनां चरितं विभो॥इति

रगम
 ४४६

॥ उदरं ॥ गायत्र्यैः कंठं ॥ ब्रह्मणे प्रियाये ॥ मुखं ॥ सोभाग्यदात्र्यै ॥ शिरः ॥ अथ ब्रह्मसप्त
 वतोः पूजा ॥ धात्रे नमः ॥ पादौ पू० विधात्रे ० जंघे ० सट्टे ० उरु ० प्रजापतये ० मेढ्रे ० परमेष्टि
 ने कटि ॥ अग्निरूपाय ० नाभि ० यमनाभाय ० हृदये ० वेधसे ० बाहू ० विधिसे ० हिर
 एषगर्भाय ० मुखं ॥ ब्रह्मणे ० शिरः ० विष्णवे सर्वांगं पू० देवदुमरसोद्भूतं कालागु
 रु समन्वितं ॥ आश्रित्य ताममं ध्याय सावित्री प्रतिगृह्यता ॥ ध्याये ० चक्रे दं सर्वलोको
 नाति निरस्य निवारणं ॥ अति कं कल्पितं भक्ता गृहाण परमेश्वरी ॥ दीपं ० अनेव
 तुर्विधं स्वादुरसैः षड्विः समन्वितं ॥ मयानि वेदितं भक्त्युने वेद्यं प्रतिगृह्यता ॥ तैवे
 द्यं ० मध्ये पानीयं ० रापोशनं ॥ मुखं प्रक्षालनं ० द्रुदं फलं मया देवेति फलं ॥ पूगी
 फलमिति तां कुलं ॥ हिरण्यगर्भेति दक्षिणा ॥ नमो ब्रह्मण्यदेवी त्वसतं ब्रह्मण्यप्रि
 ये ॥ पंचार्तिकं मया दत्तं गृहाण सुरमूर्जिते ॥ नीराजनं ॥ यानि कानि च पापानि तिप्र
 दक्षिणा ॥ सावित्री च प्रसावित्री सततं ब्रह्मणः प्रिये ॥ पूजिता सिद्धिजैः सर्वैः ॥

उत्तर

ॐ

या

भ्रातृगृहे विमांशुं जंते बहवः सदा भ्रातृवो नुदिनं कांतं तत्र भोक्तुं मुभा वपि ॥ एवं भोजनं वे
 जाया आगता गत्य तं ॥ भुजं भुजं जनि जगद्गतो तो बकु वासरं ॥ कदाचिदागतो याव
 नोपतिर्भायमासह ॥ उपविष्टेषु विष्टेषु भोक्तुं नो विंददासनं ॥ अथान्नरात्रोरभ्यात्रो भोजना
 यक्ष्मि धातुरः ॥ उमविष्टः श्राप्य तेस्तु भार्या च निवारितः ॥ अस्मादुत्तिष्ठ वै त्वं त्वमु
 छिष्टं करिष्यसि ॥ तिष्ठतिष्ठ क्षणं वैवयवमाहुः ॥ तिसात्रवीत गोपतेः ॥ कांतमादृतं तो
 विमनसा वुभो ॥ अभुक्ता वेवनिः कांतो जन्म तुर्निजमं दिरं ॥ ततः स्वजायां प्रोवाच नि
 जमार्गं विवितयन् ॥ भ्रात्रा मया समं वित्तं सं ॥ विभक्तं मम प्रिये दुर्बलो हं धनो नमः ॥
 यतामन्नकारणं ॥ पुरावाभ्यां गुरुगृहे ब्रतमाचरितं शुभं ॥ उपांगललिता देव्या देव्या विधा
 दिसकलंततः ॥ प्राप्ता मया तत्सकलं परित्यक्तं प्रसादतः ॥ ज्येष्ठो आचरते नित्यं तस्मात्
 स्तत्र वर्जते ॥ तस्मादहंतदा भो ह्येयदा इत्यामिता शिवा ॥ इत्युक्ता निगताः सस्मा कदाहं
 कृतं भोजनः ॥ तज्जायचित्तमाविष्टा सावितस्तु वनसूती ॥ भुक्तवत्सु ब्राह्मणे शुश्रावतिः ॥

स्वै

ॐ

त्रतरा-
१५६

स्य

पर्यट्टत॥ कु - गते गोपतिरिति तं कृत्वा सोपि दुःस्वपदमभ्यगात्॥ पंचमेवासरं प्रा
सेक्षुः त्रिपासादि तो वने॥ अलध्मदर्शनो देव्या दुःखितो निषपातहा॥ तं कच्छुगतमा लोक
भवानी भक्तवत्सला॥ कृतापराधमपितमनुजग्राहवैतदा॥ गतमूर्च्छासमुत्थाय दिगंता
मवि लोकपत॥ ददर्श हस्तो गोपं चारयंतं गवां गसा॥ तं दृष्ट्वा किं चिदाश्च स्त्रो यो तस्याति
कंशनेः॥ अष्टछत्तु भवान्यातः कुत्र तः कुत आगतः॥ को यं देवाः के भूपा जं किं पुरं नाम
तद्वद॥ निराम्य वेवेनं तस्य वक्तुं गोपः प्रचक्रमे॥ गोप उवाच॥ उपांगं नाम नगरं उपां
गो नाम भूयतिः॥ तत्र यो हं समायातः पुनस्तत्र जायमहं॥ उपांगललितो देव्या विद्यते
तत्र मंदिरं॥ इत्याकर्ण्य विचरन् विप्रः समुदितो भवत्॥ स गोप सहितं सामं विचरन् वि
श्रोह॥ दृष्ट्वा दृष्ट्वा भवनं पुरमध्वेतयो धनाः॥ उपांगललितो देव्याः स्फटिकं गगनं लिह
न्॥ सो वर्णेन विविनेण कलत्रो नो भवो भिते॥ यथोदमाचलः शैलो दधानो भानुमं
डले॥ त्वरितो गोपमां सन् प्रासादं समयो मुदा॥ प्रणम्य देव उवाच॥ मो वदो जलिपुटस्त

तः गोपतिस्तु सरिदुर्जं वननिवृद्धोः

अनुर

पञ्च

पञ्च

का

जि

व्याः १

मवि

राम

१५६

विवेकेश्वर

तः

गोपतिश्चैव व्रतमेतत्तयो धना॥ अचिरेणैव कालेन मासि माघे तयो रुरु॥ स्वां विवाहो वि
तां कन्यां नामा गुणवतीमिति॥ विनीता यश्च तव ते यने श्रीपतयेतदा॥ विचार्य बांधवैः
सा कंदौ पुण्यं वासरे॥ पारिवर्हं वहु मुदा प्रादां दुहितु वत्सलं॥
लेभे सानुरागो विलोकितौ॥ अन्या एषु नरे तस्य व्रतं देव्याश्च वक्तुं॥ भ्रातरो तो ति
जं देशं इच्छंती च धनादिकं॥ अथा न्येह निकस्मिंश्चिन्ना बुपाध्याय मचतुः॥ स्वामितुश्च
त्स सा देन लब्धा विद्या तथा वसु॥ अनुजानी हि गच्छामो निजदेशमितः पुनः॥ इत्या क
र्ण्य समा लोका मुभवा सरमां तः॥ स्वयं प्रापयितुं जातो विप्रौ कन्या च निर्ययो॥ अ
प्यदेव्याः प्रसादेन पितृव्यस्य तयोः किल॥ अन्वेषणमतिजतिगतौ श्रीपतिगोपती॥
निर्गतौ देशे वसतः के त्यन्वितयत्॥ लोको निदंति मां नित्यं जाता अन्वेषणमतिः॥ दि
दृष्टुं सो ततः सोपि निर्जगाम तिजापुरात्॥ किं चित्स नगरं प्राप्य दिजवा लो गवेषय
न्॥ तदेवनगरं प्राप्नो विवेकारयो विमोत्रमः॥ सत्रिंशः कल्पया साधं क्रमन्ना गंशने

८५

स्य

दातः

वतरा.
१५५

शनेः॥ तत्र तेष्वांसमजनी संगमो मुनिपुंगवाः॥ विद्वच्चकारतौ कष्टे मध्यमेव यसि स्थितौ
॥ मुध्राघ्नयत योः पश्चान्मुदलेभे परंतपः॥ न शक्नुवन्मुदं वक्तुमे मगद दयागि रापादानता
गुणवतां वेकेन मणोदिताः॥ आ श्रीर्षी देवकुविधेस्तं सुवासमयोजयत्॥ विवेकस्ततदात
त्र। संविभाष्य परस्परं॥ विवेकज०॥ ॥ सुतावेतौ मया विप्रपालितौ पावितौ तवा॥ संप्राप
चितुं माप्रोस्मि भवतां गाममुत्तमं॥ इति संभाषमाणस्तं भूयुक्षेत्रं युमुदा॥ जातिभिः स
ह संगम्य शृण्वज्जित विवेकितं॥ तौ पितृव्यगृहे स्थित्वा हायनान्पृष्ट सततं॥ स्वपितृव्यगृहेकां
श्रिदुषित्वा दिवसांस्तदा॥ लब्ध्वा पितृधनं गेहं सर्वं प्रापति ईषतुस्तदनुजातो विवेकः स्वापु
रोमयो॥ प्रापति गोपतेस्तद्विवाहमकरोत्तरा॥ तावेकचेतसौ सत्रं चक्र तद्विजयं॥ त-
॥ प्रापति श्रद्धया युक्तः कनीया व्ययं कृतः॥ चित्वा र्यभार्यया साकं विभक्तः प्रापते भ-
त॥ स भोगा विविधा भुंजन्ममत्तो बहु संपदा॥ न देवाराधने चक्रे गोपतिः॥ सुखलंघनः
॥ अथ स्वल्पेन कालेन नष्टं तस्मिन्नेधनं॥ अकिंचनो गतः श्रिता भार्यया सितस्तदा॥ तव

य ५

त-

र राम

३१५५

या१

गुणराशिर्धनं जातो मदादेव्याः प्रसादतः कूरुं दुःस्वपिधाने तज्जन न्पाबुधुवासरं याचि
ता निवेष्टा दाक्षीणिता पूजितं तं रू-पयगण्य ते भाषात मे ववचन्मुदत १
विजोत्तम॥ परिविष्टेषु बान्धवेषु पितृ वेश्मनि मे विज॥ गृहीता पोशनी भक्ता भार्यार्थं
मां च याचय॥ मया तु मोदितस्ततः समां तुभ्यं प्रदास्यामि॥ तयोक्तो गुणराशिस्तथा स
र्वचकार ह॥ गोपति भार्यया भ्रात्रा समा लोकस्वबंधवैः॥ परिक्षिताय विप्राय विद्यायां
कुलश्रीलयोः प्रतिजुते ततः कन्या ललितां गुणशालिने॥ शुभे मुक्तं च तयोर्ववाहं रु
तवान्मभु॥ वरायै ब्रह्मणे भ्यश्च ददौ बहु धनं तदा॥ विदधे च तयोर्गेहं नातिदूरं स्ववेश्म
तः॥ तत्रोषतुः सानुरागौ मिथस्तौ दंयती चिरं॥ पिधानं कंतयानी तं निजं ललितया॥
शने रथधनं सर्वं गोपते राग मद्रुत॥ इत्थं विवित्पपापात्मा जामातर मघातयत्। स
मिधार्थं वनं यातः स्वयंतर्हि ह माययो॥ त्रौ चंती किल तां कन्यां सतु देव्याः प्रसादतः उषा
सुखं पविपिना देत्य भक्तकरोते गृहं॥ पादसंवाहनं तस्य कुरुते ललिता तदा॥ तं दष्टा दुःखि
ता भूमौ प्रणियत्य पुनः पुनः॥ लज्जिता कुक्षतः दृष्टा निजं पापं निवेदयत्॥ स्कंदेन
॥ गुणराशिस्त ए ज स्पे प्रायश्चित्तं ददौ बहु॥ आत्मानं बहु कालेन पतं कृच्छ्रे श्रकारह

गदं ६

नतरा-
१५८

५१

॥ श्रीपतेस्त्वचलोलहमी समालोकतपोधना ॥ गोपतिस्तु यथा दृष्टं तत्स्ववर्तसे कथं ॥ किमा-
चरसि कल्याणं येन श्रीरत्नपायिनी इति तस्य वचः ॥ श्रुत्वा श्रीपतिर्विस्मितः पुनः अस्माभि-
स्तद्व्रतं देवाय स्तुतं गुरुमंदिरं ॥ सोऽपि देवाव्रतचक्रे पुनश्चात्रोपरि व्रतं ॥ लेभे सपरमा-
मृद्धिं पुत्रांश्च मुदितो भवत् ॥ उपगललिता देवा कुर्यादाराधनं ततः ॥ एवं मे तत्पुरादृष्टं
माहात्म्यं कथितं मया ॥ कृतमन्ये श्रवणं भिक्षुपिलध्वमनोरथा ॥ स्कंद उवाच ॥ विधानम-
स्य वक्ष्ये हंतं च पुण्यं तपोधना ॥ श्रुत्वा यत्तु पंचम्यामिवे मासि चरेत् ॥ गर्जितं संध्य-
योऽस्य ज्येष्ठदिनं दृष्टिं सयेतथा ॥ निवर्त्तयिष्ये कंश्च कर्मभुक् विरागविर्जितः ॥ चत्वारिंश-
थाष्टौ च कल्पयित्वा विधानतः ॥ दंतकाष्ठान्मुपादाय तडागं वानदीं व्रजेत् ॥ आयुर्वर्ज-
यशोवर्चः प्रजाः पशुवस्तु निव ॥ ब्रह्ममज्ञा च मेधां च त्वन्मोहं हिव न स्पृते ॥ दंतधावन-
पूर्वाणि मज्जनामि समाचरेत् ॥ ततो यथाविधि स्नात्वा शुक्लवासो गृहं व्रजेत् ॥ उपवा-
रेः षोडशानिरे निमंत्रिः समाहितः कुर्वन्निजां प्रयत्नेन दुर्वानि श्रविरोपतः ॥ शुचौ

राम
१५८

५१

५२

५३

दा ॥ उपगललितां देवीमयस्तोतुं प्रवक्तुमे ॥ गोपतिरुवाच ॥ नमस्तुभ्यं जगद्धात्री भ-
क्तानां हितकारिणी ॥ जगतीति विनाशिन्ये सर्वमंगलमस्तये ॥ हत्वानिष्ठं भवमहिषं प्र-
भृतीं नुरागं निद्रादयो निजपदेषु यथाभिषिक्ताः ॥ लोकत्रयावनहीत महावतारमात-
॥ प्रसीद सततं कुरु मे तु कं पां ॥ त्वामुक्तये निजजनां ॥ कुटिलीकृतां गां गौरी निजेव
पुष्पिकुंडलिनीं भजंति ॥ मुक्तैव देवमनुजाः कनकाशविंदवरासनामविरतं कमला-
स्तवंति ॥ सा पराधोऽस्मि सततं प्राप्नुवां जगदेविके ॥ दुरानीमनुकं प्यो हं यदां च सिक्तुस्त-
तत् ॥ इति स्तुत्वा यशोवर्णां प्राणिपत्य पुनः पुनः ॥ कृतसंध्याविधिस्तत्र सुषापाक्षतभो-
जनः स्वप्ने शक्तिमया देवी विप्रैर्वै समादितात् ॥ गोपते वत्स तुष्टास्मि गच्छोपांगमहीपतिं
मत्स्यजनकरं उभयपार्थयस्व विधानकं ॥ तत्स जयनिजगृहे परामृद्धिमवाप्स्यसि ॥ स्वप्ने द-
त्वा त्वसंदेशं प्रभाते गोपतिस्तदा ॥ राजदर्शनवेलायां नृपधारं समन्यगात् ॥ प्रविष्टोऽसौ
नृपसभां प्रतिहारं वेदितराज्ञा संभावितस्तत्र तिष्ठसादा सने शुभे ॥ मृष्टांगमनहेतुश्च

नि।

निर्घोष सारसनाचेखपुंरं दृष्ट्वा दृष्ट्वा दृष्ट्वा मुपागमत्

व्रतरा- १५७ मयाचेनपुंगवं॥ देवार्चनिकरंडस्यपिधानंदेहिमेनप॥ इत्यर्थितः सविमेणजासादे
 गोतपोददौ॥ पिधानकंनमस्तुत्यतस्मेचाभ्यर्चनादिकं॥ आशीर्त्तित्तिभिनद्याथतमामं
 अचभयति॥ नयांगललितादेव्याप्रासादपुनरागमत्॥ प्रणिपत्यां विकांविमोत्सवि
 तो सुहृदिः सहसंगम्यसर्वं तत्कथयन्मुदा॥ पूजयित्वापिधानंतद्विदधं पारणं
 धिजः॥ एवमाराममातंमृद्योभवत्पुनः॥ सोपिसत्रंसमारेने विजेभ्योवक्रुवासरं
 ॥ एकातस्यभवत्कन्या॥ ललितानामसुंदरी॥ कन्यापिधानमादायविहर्तुंयातिसर्व
 दा॥ प्रमत्तत्वात्त्रियत्वांतभ्यामनिवारिता॥ कदाविद्योवनस्यासा स्नातुंगंगाजले
 शुभे क्रीडतीदंशोतोयेनीयमानंकलेवरं॥ पिधानहस्तासाविचुअपश्रांजलिभि
 : स्मृत्त॥ ससर्पदृष्टुंस्थोततोदेव्याः प्रसादतः संतिश्रांतंविजंदृष्ट्वा मनसाचितय
 त्यति॥ जुहावाभ्यवहारायजनकस्यनिकेतनं॥ मार्गेवपरिप्रेक्ष्यकुलंश्रीलंबत
 स्पसा॥ सोपिसर्वसमाचरयो गुणाराशीतिनामव॥ ललितामंत्रमन्मार्गे गुणाराशी

राम
१५७

८५

तप

तिहेमाद्रौवसंचमीविधि॥ अथषष्ठीव्रतानि॥ तत्रभाद्रशुक्लषष्ठांजलिताव्रतं॥ सामधा
 न्द्व्यापिनीयासा॥ तद्याप्राव्यासौषवजागरप्रधानत्वात्॥ रुक्मिणः॥ भाद्रभाद्रपदेमा
 सिशुक्लेषष्ठांसुसंयुता॥ नारीस्नात्वाप्रजातेतुशुक्लमात्रां वराशुचिसुवेवाभरणोपेता
 भूत्वासंगृह्यवालुकां॥ आनीयवंशपात्रेतुपंचपिंडावतीशुभां॥ ध्यात्वातुललितोदेवी
 तपोवननिवासिनी॥ पंकजंकरवीरं चनेपालंमालतीं तथा॥ नीलोत्पलंकेतकंचसंग
 हतगरंतथा॥ एकैकाष्टशतग्राह्यं अष्टाविंशतिरेवच॥ अक्षताः कपिलागृह्यताभिर्दे
 वीसमर्चयेत्॥ प्रार्थयेदग्रतोभूत्वादेवीतांगिरिश्रमियो॥ गंगाद्वारेकुरावतीविल्वके
 नीलपर्वती स्नात्वाकनखलेतीर्थहरंलक्ष्मवतीं पति॥ ललितेललितेदेवीसौख्यसौभा
 ग्यदायिनी॥ अनंतं देहिसौभाग्यं भगवत्पदपदं मंत्रेणानेननुसुमे श्रंषकैर्वकुलैः
 शुभैः एवमभ्यर्चविधिनानैवेद्यपुरतोत्यसेत्॥ त्रयुसेरपिकन्यां देवीं कौरेः सुहा
 डिमैः॥ वीरैः सुहृदुदैः कारवेलेः सविधिदैः॥ फलेस्तकालसंभतेः रुक्माशो

ज

लि २

व्रतरा०
१६०

२५

६३

६३

भांतदमतः विरूढैर्धन्यसंभूतैर्दयिकाभिः समंततः॥ सार्धं सगुडकैर्धर्मैः सोहारीककरंजि
कैः॥ घृतपक्वैर्कणवैर्हैर्मेदकैरुपमोदकैः॥ बहुप्रकारैर्नैर्वेधैर्यथाविभवसारतः॥ एवम
भ्यर्च्य॥ विधिवद्वात्रो जागरणं त्वत्वं॥ गीतवाद्ययुतैर्नृत्यैः प्रेक्षणीयैरनेकधासु॥ सखी
भिः सहितासाध्वीतारात्री प्रशमनयेत्॥ नच समीजयेन्नेत्रे नारीयामचतुष्टयं॥ दुर्नगा
दुःखितावंधानेन समीजनां नवेत्॥ एवं जागरसां कृत्वा ससम्यं रितं प्रति॥ स्नात्वा च
स्तूपरीधाय धार्य सो भाग्यकुंकुमैः॥ गंधर्वपुष्पदिधौषे श्रगीतवाद्यपुरं॥ तच्च दद्यादि
जे प्रायने वेद्यादिसुभद्रको॥ ततो गृहं समागत्य कृत्वा वैश्वानरं क्रमात्॥ देवान्पितॄन्ब्रह्म
णोऽश्वपूजयित्वा सुवासिना॥ कन्यकाश्चैव संभोज्या दीनानां च भोजयेत्॥ भक्षो भो
ज्ये बह्विधैर्देवानां विभूतैः॥ ललिता मे सुप्रीता इत्कत्का तु विसर्जयेत्॥ यः कश्चिद्वा
रैर्तद्व्रतं सो भाग्यदं परं॥ यथा तु ललिता संज्ञं सर्वपापनिवर्हणं॥ नरो वायु दिवानारीत
स्य पुण्यफलं शृणु॥ यत्तु लंघ्यव्रतैश्चात्येदा नैर्वा न्यसत्तम॥ तपोभिर्निधमैर्वा पितदेते

रि

सरं६

राम

१६०

वा३

देवो मेऽपिकां कृत्वा तीव्रमनीहरं॥ सोवर्णी प्रतिमां शक्रा कल्पयेन्मंत्रं पर्वकं॥ विजाय वा
णकं दद्यादि शत्यावटकादिभिः॥ ततः कथां समाकर्ण्य वाणकान् कल्पयेत्॥ स्वयं भोज्य
तदेवान्गणतः सहि बांधवैः॥ रात्रौ जागरणं कुर्यात्तत्परां गीतादिमंगलैर्प्रनातेऽप्यपूजयेद्दे
वी ततः कुर्याद्विसर्जनिं॥ सवाहना शक्रियुता वरदा पूजिता मया॥ मातामामिनु गृह्याथ गम्य
तां निजमंदिरं॥ तामर्वागुरवे दद्याद्दानानि च संभूरिषा॥ व्रतमेवं च यः कुर्यात्पुत्रवान्ध
नवाभवेत्॥ विद्यावान् रोगनिर्मुक्तो सुखी गोमांश्च जायते॥ अवैधम्यं चलनं ते स्त्रीकन्या
वरमुत्तमं॥ विजयः सुहिमा युष्मद्यच्चान्यदपि वां स्तितं॥ इत्येतद्व्रतमारख्यातं सेति हांसं
हर्षय॥ अथ ललितापिनरो भक्त्या सुखमाप्नोति निश्चितं॥ निर्मुक्तः स सुखी धीमान् व्रतराज
प्रसादतः॥ वीतरो माग्यमायुष्यमाप्नोति च प्रसादतः॥ १३३॥ इति श्री स्कंदपुराणे उपांगल
जिता व्रतोद्यायनं संपूर्णं॥ अथोद्यायनं॥ आचार्यवरये स श्राद्धं विजां विंशतिं तथा॥ उ
पालिमे बुधौ देवौ विलिखे न्मंडलं ततः ब्रह्मादींश्च ततः स्थाप्य पूजयेद्विधि मंत्रतः अथ

व्रतरा.
१५९

स्नाने कलशे शुद्धे जलितो स्थापयेत्तथा ॥ रात्रौ जागरणं कृत्वा प्रभाते होममाचरेत् ॥ इच्छुरं
उतिलेः शुद्धेः पायसेनापि वा व्रती ॥ अष्टोत्तरशतं कृत्वा बलिदानं समाचरेत् ॥ वायुने च ततो
दद्याद्दशपात्रे निधाय च ॥ बटका विंशति संख्या निर्मला द्रुतपा चितान् ॥ आचार्यं पूजये
त्पश्चाद्ब्रह्मलंकारधेनुत ॥ कृत्वा जीमूतया दद्यात्कुंभवस्तसु दक्षिणा ॥ विसर्ज्य च
चतुर्थी वं आचार्यं निवेदयत् ॥ भोजयेच्च ततो विप्राणां सान्नेन भोक्तुं ॥ विप्राणां च ततो
गृहस्वयं भुंजीत बंधुनि ॥ इति स्कंदपुराणे उपनिषत्तत्त्वोपायनं संपूर्णं ॥ अथ माघशु
क्लपं च म्यावसंतमहर्षि ॥ सामध्याह्न्यापि नीग्राह्या ॥ दिनद्वये तद्यासावर्षा सोवा पूर्वा
मुक्तमात्रसत्वेपि पराग्राह्या तत्र विष्णोः पूजा कार्या ॥ माघे मासि सिते पक्षे च म्यापूज
येद्भरि ॥ पूर्वविद्याप्रकर्तव्या वसंतादौ तथैव च ॥ तैलाभ्यंगं कृत्वा भूषणानि धारयेत् ॥ नि
त्यने मित्रिकं कृत्वा गुलालेन चर्चयेद्भरि ॥ गंधपुष्पैश्च धूपैश्च नैवेद्यैः पूजयेत्सदा ॥ नारी
नरो वाराजेंद्रसंतर्प्य पितृदेवता ॥ स्नक्चंदनसमायुक्तान् ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ॥ इ

राम
१५९

व्रतरा.
४४३

त्यरेव ॥ अविशेषो निर्णयाम् ते विष्णुस्मृतौ ॥ चित्राक्षस्तु तां चैत्रिपरास्नानदिकर्मणि ॥ चित्र
वस्तुमदानेन सिद्धिर्भवतु ते नर ॥ मेदा केचन गुरो वारे मदा भवति पौर्णिमा ॥ तत्राश्वमेध
जपुष्पस्नानाद्यादिभिर्भवेत् ॥ वायव्ये ॥ संवत्सररुता वायाः सा फल्ग्याया र्विके
रान् ॥ दमने नर्चयेच्चैभ्यो ॥ विशेषेण सदा शिवं ॥ इमं मन्त्रादिरपि ॥ इति चैत्रिपौर्णिमा स्या
विशेषः स्मर्यते भविष्ये ॥ वैशाखी कार्तिका माघा तिथयो तिथि पूजिता ॥ स्नानदानवि
हीना स्नाननेयाः पांडुनंदन ॥ अथ ज्येष्ठशुक्लपौर्णिमा स्यात्तत्र माया वा वसुमी वित्री ब्र
ह्मलिरप्यते ॥ इयं च पूर्वविद्याग्राह्या ॥ भूतविद्यानकर्तव्या अमा वास्या च पौर्णिमा ॥ वज्र
यित्वा मुनिश्रेष्ठसा वित्री व्रतमुत्तमं ॥ इति ब्रह्मवैवर्त ॥ ज्येष्ठमासि सिते पक्षे द्वादश्या
रजनी मुखे ॥ इत्युपक्रम्य ॥ व्रतं निरात्रमुच्चित्रपदिवारा निश्चिरा भव ॥ ज्येष्ठमासि सिते प
क्षे पौर्णिमा यां तथा व्रतं ॥ वीर्णं व्रतं महाभक्त्युत्कथितं ते मयानघे ॥ धर्मराज नमः ॥ इति दा
क्षिणा त्याग्यैव माचरेत्ती ॥ पाश्चात्यादयस्तु अमा वास्यायां आचरेत्ति ॥ तच्चौक्तं निर्णया

ला

राम
४४३

व्रतरा.
१५९

लणेकलरीशुद्धेललितोष्मापयेत्तथा॥ रात्रौ जागरणं कृत्वा प्रभाते होममाचरेत्॥ इदं खं
इतिलेः शुद्धेः पायसेनापि वा प्रती॥ अष्टोत्तरशतं कृत्वा बलिदानं समाचरेत्॥ वायने च ततो
दद्याद्दशपात्रे निधाय च॥ वटका विंशति संख्या निर्मला घृतपा वितान्॥ आचार्यं पूजये
त्पश्चाद्दद्याद्दलंकारधेनुतं॥ कृत्वा शिवाय दद्यात्कुंभवस्तसु दक्षिण॥ विसर्ज्य च
चतुर्थी वं आचार्याय निवेदयत्॥ भोजयेच्च ततो विप्रं पासानेन भक्तितः॥ विप्रं च ततो
गृहस्वयं भुंजीत बंधुभिः॥ इति स्कंदपुराणे उपांगजलितो घ्रापनं संपूर्णं॥ अथ माघशु
क्लपंचम्या वसंतप्रवृत्तिः॥ सामध्याह्न्यापि नीग्राह्या॥ दिनद्वये तथा सावर्णा सोवापूर्वा
मुक्ता मात्रसत्वे पिपराग्राह्या तत्र विष्णो पूजा कार्या॥ माघे मासि सिते त्यक्षेपंचम्या पूज
येद्भरिं॥ पूर्वविद्वान्कर्त्तव्या वसंतादौ तथैव च॥ तैजाभ्यंगं कृत्वा भक्षणानि धारयेत्॥ नि
त्यनैमिन्निकं कृत्वा गुजालेनार्चयेद्भरिं॥ गंधपुष्पैश्चार्चयेत्तत्रैवैधेः पूजयेत्सदा॥ नारी
नरो वारजेंद्रसंतर्प्य पितृदेवता॥ तत्कचंदनसमायुक्तान् ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः॥ इ

राम
१५९व्रतरा.
४४४

हेमासेतुसंप्राप्ते योर्हमासी प्रतिवृत्ता॥ स्नात्वा वैवशुचिर्भूत्वा नियमं कारयेत्ततः॥ अथ
व्रतविधिः॥ वरुसमीपं गत्वा तत्र संस्कारमुक्तवटपुजा उक्ता॥ अथ मयमासपक्षा कृत्वा
रव्यममभक्तुः पुत्राणां आधुरारोग्यप्राप्तये जन्मजन्मनि अवेधयमासये च सावित्री
व्रतमहं करिष्ये॥ इति संकल्प्य॥ वरुसले स्थितो ब्रह्मावरमध्ये जनादेनः॥ वरुमेतु शि
वे स्थित्वा सावित्री वरुसमुत्ता॥ वरुसि वामिते नलं सलिलैरमृतोपमैः॥ सत्रेण वेष्ट
येद्ब्रह्मा गंधपुष्पाक्षतैः शुभैः॥ तमो वरसावित्रीभ्यां भामयंती प्रदक्षिणं॥ वरसा वि
त्री सम्यक् चराभिर्मंत्रैः प्रयजयेत्॥ एतद्विधिर्वहः॥ कृत्वा सम्यग्देवगृहमागतः॥
हरिद्राचंदने नैव गृहमध्ये लिखेद्वटं॥ ततोपविश्य संकल्प्य पूजा कार्या प्रयत्नतः॥ नि
ष्पादिसंकीर्त्य मम जन्म निजन्मनि अवेधयमासये भर्तृविराज्यपारो न्यसं महादिका
मनमासा वित्री व्रतं करिष्ये नियममंत्रः॥ त्रिरात्रं तं घयित्वा तु चतुर्थे दिवसे न्वहं॥ वेष्ट
या छर्पं प्रदत्वा च पूजयिष्ये ततोऽसती॥ मिष्टान्नानि यथाशक्ता भोजयित्वा विजोत्तमान्
॥ भोज्ये हंतुजगद्वात्री निर्विघ्नं कुरु मे शुभे॥ इति नियममंत्रः॥ अथ पूजा॥ ततः

राम
४४४

व्रतरा.
४४३

त्यरेव ॥ अविशयोनिर्णयाम् ते विष्णुस्मृतौ ॥ विनाशकृत्युता चैत्रिपरास्नानदिकर्मणि ॥ वित्र
वल्गुप्रदानेन सिद्धिर्भवतु ते नर ॥ मेदा केचयुरो वारे यदा भवति यो लोमा ॥ तत्राश्वमेध
जपुष्पस्नानश्राद्धादिभिर्भवत् ॥ वायवीये ॥ संवत्सररुतावायाः साफल्यया विवर्त्त
रान् ॥ दमनेनार्चयेच्चैभ्यो ॥ विशेषेण सदा शिवं ॥ इमं सन्नाहिरयि ॥ इति चैत्रिपौर्णमास्यां
विशेषः स्मर्यते भविष्ये ॥ वैशाखी कार्तिका माघातिथयोर्तिविषूजिता ॥ स्नानदानवि
हीना स्नाननेयाः पांडुनंदन ॥ अथ ज्येष्ठशुक्लपौर्णिमास्यां अमायां वा वस्सी वित्रीव्र
तं लिख्यते ॥ इयं च पूर्वविद्याया ॥ भूतविघ्नकर्तव्या अमा वास्या च पौर्णिमा ॥ वज्र
यित्वा मुनिश्रेष्ठ सा वित्रीव्रतमुत्तमं ॥ इति व्रतसंवेवर्तात् ॥ ज्येष्ठमासि सिते पक्षे द्वादश्यां
रजनीमुखे ॥ इत्युपक्रम्य ॥ व्रतं निरात्रमुद्धिपदि वारात्रिस्त्रि राभव ॥ ज्येष्ठमासि सिते प
क्षे पौर्णिमायां तया व्रतं ॥ चीर्णं व्रतं महाभक्त्युत्पत्तिं ते मया नद्ये ॥ धर्मे राजन ॥ इति दा
हिणा त्वा श्रेष्ठमाचरंती ॥ पाश्चात्पादयस्तु अमा वास्यायां आचरंति ॥ तच्चोक्तं निर्णया

ना

राम
४४३

व्रतरा.
१५४

तौ

स्मरन्धर्मसनातनं ॥ अतिथी भोजयामास स्वाद्यन्नं सहवात्मना ॥ तौ व्रतस्त्वारिणौ विप्रौ सप
यंति विलोक्य च ॥ देशबंधुपरित्यागखेदमु ॥ वभवत् ॥ अथाष्टद्विजवर ॥ कोपुवांकुत आ
गतौ ॥ किमर्थं ब्रह्मवयसो निर्गतौ स्वगृहादिति ॥ तद्विवेकस्य वचनमाकर्ण्य श्रीपतिस्तदा ॥
आनुक्येण सकलं वृत्तं तं समभाषत ॥ पितृहीनो व्रतौ ज्ञात्वा त्वत्तौ बंधुजनेन च ॥ आश्वा
स्यस्यायामास स्वगृहे वक्रवासरं ॥ प्रवक्तुमेव शिष्ये श्रद्धाया पयितुं श्रुति ॥ वभवत्
श्रुतौ बालौ गुरुश्रुत्वा श्रुत्वा रतौ ॥ गुरोर्गृहे वसतौ आगतानिर्मलाश्रित ॥ कुलपु
त्रविशालाक्षी प्रसन्नो दुःसुभानना ॥ तस्यां स शिष्यमाचार्यं चरंतं व्रतमुत्तमं ॥ यमच्छुभं
किमिदमावाभ्यामिति कथ्यतां ॥ ताभ्यामेवं कृतं प्रश्ने विवेक इदमब्रवीत् विवेकन ॥ उ
पांगललिता देवी व्रतं देवर्षिपूजितं ॥ सर्वकामकरं नृणां अस्माभिः समुपास्यते ॥ विद्या
कामौ च तौ बालौ व्रतमाचरतु मुदा ॥ भक्तितो गुर्वनुज्ञातौ यथाशक्ति मया विधि ॥ व्रतप्र
सादात्मकं वेदशास्त्रमवापनु ॥ अन्यस्मिन्नामने भक्तौ विवाहार्थं प्रवक्तुं ॥ श्रीपति
कामेन कर्तव्यं तथैव धनकाम्यास्तु तर्हि नाप्रकर्तव्यं व्रतमेतदनुत्तमं ॥

राम
१५४

दु
 दत्ते ॥ निगच्छतां मम गृहादि पुरुषं व ॥ तौ तद्वचोभिनिर्विष्टौ बालौ श्रीपतिगोपती
 ॥ वभाषाते मिथः कष्टं धिगहोषितहीनता ॥ यावो देशांतरं तत्र स्वजनो नास्ति कश्च
 न ॥ अनाभाष्ये वसुजनो जग्मतुर्दिशमुत्तरां ॥ भिक्षाचारो बहूनेषां च नानि सरितो गि
 रीन् ॥ समतिक्रम्य पयतुर्विशालां नामतः पुरी ॥ कासारभिस्तोचक्राते ततो स्याः सन्नि
 धौ शुभं ॥ पुंडरीकवनाकीर्णं रक्तसंध्याविभूषितं ॥ संध्याभूषणं चारुयथातार
 कितं नभः ॥ श्रांतौ यस्मिन् तौ बालौ क्षणं विश्रम्य तत्र देवाचम्य शिशिरं तोयं सत्तु सो
 यथाविधि ॥ गताध्वस्वेदो विप्राग्यो पुरीं प्रविशतां ततः ॥ विष्णुचतुःपथयुतं चारुगो
 पुरमंडितं ॥ देवतागाररुचिरं सौधराजीविराजितं ॥ नानाविधैरतिक्रम्य विप्रावास
 मवापतुं ॥ कस्यचित्त्वय विप्रस्य ह्युत्पिपासादितो गृहे ॥ इयत्तुर्वेदिकायां तु उपविष्टो
 श्रमातुरो ॥ स्वामी ततो स्पृगे हस्य विवेक इति विश्रुतः ॥ आयातौ वैश्वदेवाते सदद
 र्शातिथी द्विजौ ॥ अनाद्यं च तया शीलं तथा च कुलनामनी ॥ ऋषिवत्सजयामास

व्रतरा० देवप्रसूताभरिभूतयः ॥ नत्प्रिमधिगच्छामः पायं पायं सुधामि च ॥ शुश्रूषवो वयं देव्या
 १५३ व्रतं तत्कथयस्व न ॥ मनोभिलषितायां नां सिद्धिर्धृतिस्मिन्कृते भवेत् ॥ स्कंद उ० ॥ साधुष्ट
 ॥ महादेव्यार्महात्म्यं मुनिपुंगवा ॥ वक्षि सर्वविधानेन तच्छण्डं जगद्धितं ॥ भृगुक्षेत्रे
 किल पुरा विप्रो भूतो तमाभिध ॥ विश्रुतिस्मृतिपुराणशोधनी च बुद्धवाधवा ॥ अ
 नपत्यस्य तस्याय जज्ञाते जरसः सुतौ ॥ श्रीपतिगोपतिश्च वनामनी विदधे तयो ॥ अ
 चिरेणैव कालेन संपंचत्वमगाधजः ॥ तौ तु बालौ धनं बंधून् हित्वा साधर्मचारिणी ॥ स
 ती विवेश दहनं स्वर्गातुं पतिना सह ॥ अथ ते बांधवाः सर्वे हाकष्टमिति बुक्कुरु ॥ निंद
 तो दुःखिताश्च कुस्तक्रियां पारलौकिकी ॥ अथ ते स्पृशन्तो श्रद्धाता च स्वगृहे धनं
 ॥ आक्रोशतो बहून् हनिजमाना यदुर्मना ॥ नास्ति च क्रेधनं सर्वताभ्यां किं चिन्नवे
 ददौ ॥ ततो मौंजीधरो बालौ बंधुभिः कथितं वसु ॥ यया चतुःपितृव्यं तदेहिनोऽविशं
 हितम् ॥ सतावूचे गतेऽयं सुवां केन प्रतारितौ ॥ नास्ति च क्रेधनं सर्वनावाभ्यां किं न वि

॥ त्वदा स इति मां भक्त्या प्रसाद परमेश्वरी ॥ नमस्कारं ॥ दीनो हं याप संकीर्तुको दारिद्र्यं कनि
 केतनं ॥ समुद्ररक्त्या सिंधो कामान्ने सकलौ कुरु ॥ इति प्रार्थना ॥ अथ वायनं ॥ विजा
 पवाण कंद्या विंशत्या वटकादिभिः ॥ कइदं कैस्मैति मंत्रेण आचार्याय निवेदयेत् ॥ य
 धान्नफलसंयुक्तं सघृतं दक्षिणां न्वितं ॥ विजवर्याय दास्वामि व्रतसंपूर्णं हेतवे ॥ उपा
 गललिता देव्या व्रतसंपूर्णं हेतवे ॥ वाण कं विजवर्याय सहिरण्यं ददाम्यहं ॥ इति वा
 यनमंत्रं ॥ ततः कथां समाकर्ण्य वाण कान्नस्य संख्यया ॥ स्वयं भोज्यते देवने वाग्यत
 : सहबोधवै ॥ रात्रौ जागरणं कुर्यान्नृत्यगीतादि संगले ॥ प्रभाते पूजयेद्देवी ततः कु
 र्याद्विसर्जनं ॥ सवाहनाशक्रियुता वरदा पूजिता मया ॥ मातर्ममिनुगृह्याय गम्यतां
 निजमंदिरं ॥ इति वर्षिकपूजाविधिः ॥ अथ कथा ॥ सूत उवाच ॥ पुरा कैलासशिखरे महि
 र्बिगणैः सेविते ॥ षडाननं सुखासीनं इदमूचुर्महिषयः ॥ ऋष उवाच ॥ महासेन महादे
 व नंदनानंदविक्रम ॥ आख्याना नि सुपुण्या नि श्रुतानि त्वत्प्रसादतः ॥ कथास्तव चत्ता